

Πανεπιστήμιο
Κύπρου

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**Τελετή Αναγόρευσης
του Bertrand Bouvier
σε Επίτιμο Διδάκτορα**

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2011

ISBN 978-9963-689-77-4 • Copyright© 2010 • Πανεπιστήμιο Κύπρου
Τ.Θ. 20537, 1678 Λευκωσία, Κύπρος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χρονικό	5
Παρουσίαση του Bertrand Bouvier από τον Καθηγητή Μιχάλη Πιερή	9
Η Αντιφώνηση του Bertrand Bouvier	31
Στιγμιότυπα από την τελετή	41

ΧΡΟΝΙΚΟ

Την 26η Νοεμβρίου 2008 έλαβε χώρα στην Αίθουσα Τελετών του Πανεπιστημίου Κύπρου η τελετή αναγόρευσης του Καθηγητή Bertrand Bouvier σε Επίτιμο Διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Της συνεδρίας προήδρευσε ο Αντιπρύτανης Ακαδημαϊκών Υποθέσεων του Πανεπιστημίου Καθηγητής Κωνσταντίνος Χριστοφίδης. Μοναδικό θέμα στην ημερήσια διάταξη ήταν η αναγόρευση του Καθηγητή Β. Bouvier σε Επίτιμο Διδάκτορα.

Ο Καθηγητής Μιχάλης Πιερής παρουσίασε το έργο και την προσωπικότητα του τιμωμένου. Ακολούθησε η ανάγνωση του Ψηφίσματος από τον Κοσμήτορα της Σχολής Καθηγητή Μ. Πιερή και η αναγόρευση του Bertrand Bouvier σε Επίτιμο Διδάκτορα από τον Αντιπρύτανη Ακαδημαϊκών Υποθέσεων του Πανεπιστημίου. Μετά την περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο του Πανεπιστημίου Κύπρου, ακολούθησε η αντιφώνηση του κ. Bouvier.

Η τελετή τελείωσε με το καλωσόρισμα του νέου επίτιμου μέλους από τα ακαδημαϊκά μέλη της Φιλοσοφικής Σχολής.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ

Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α

ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΟΜΟΦΩΝΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΗΤΟΥ
ΚΑΙ ΕΓΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ
ΕΠΕΙΔΗ Ο

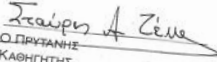
Bertrand Bouvier

ΕΥΡΩΠΑΙΟΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΣΤΗΣ ΜΕ ΒΑΘΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ,
ΥΠΗΡΕΤΗΣ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΜΕ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΣ,
ΑΡΧΑΙΑΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΟΥ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ,
ΕΦΕΡΕ ΣΤΟ ΦΩΣ ΑΓΝΩΣΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ, ΜΕΛΕΤΗΣΕ ΚΑΙ ΑΝΕΔΕΙΞΕ ΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗ,
ΣΥΝΕΓΡΑΦΕ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕ ΜΕΛΕΤΕΣ
ΠΟΥ ΠΡΟΒΑΛΛΟΥΝ ΔΙΕΘΝΩΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ,
ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ, ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ,
ΥΠΗΡΞΕ ΑΠΟ ΤΑ ΝΕΑΝΙΚΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΣΤΑΘΕΡΑ
ΕΙΛΙΚΡΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΗΣ ΦΙΛΟΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

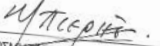
Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ, Η ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ
ΑΠΟΦΑΣΙΣΑΝ ΟΜΟΘΥΜΑ ΝΑ ΤΟΥ ΑΠΟΝΕΙΜΟΥΝ ΤΗΝ ΥΨΙΣΤΗ ΤΙΜΗ
ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΤΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΝΑ ΑΠΟΝΕΜΟΥΝ:

ΝΑ ΤΟΝ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΟΥΝ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΚΑΙ ΝΑ ΑΝΑΓΡΑΦΟΥΝ ΤΟ ΨΗΦΙΣΜΑ ΑΥΤΟ ΣΕ ΜΕΜΒΡΑΝΗ
ΓΙΑ ΝΑ ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙ Ο ΚΟΣΜΗΤΟΡΑΣ ΚΑΙ ΝΑ ΤΟΥ ΤΟ ΕΠΙΔΩΣΕΙ
Ο ΠΡΥΤΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΤΟΥ

ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ
ΤΗΝ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΚΤΗ ΝΟΣΕΜΒΡΙΟΥ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΔΥΟ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΟΚΤΩ

Ο ΠΡΥΤΑΝΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΣΤΑΥΡΟΣ Α. ΖΕΝΙΟΣ

Ο ΚΟΣΜΗΤΟΡΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΠΙΕΡΗΣ

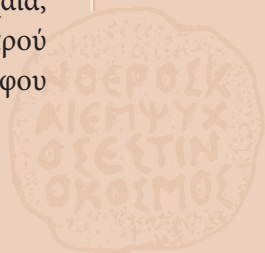
Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ BERTRAND BOUVIER

*Παρουσίαση του Bertrand Bouvier από τον
Καθηγητή Μιχάλη Πιερή*

*Είχα πάντα μια περιέργεια για καθετί
ελληνικό. (...) Θυμάμαι σαν να ήταν
χτες το γόητρο που άσκησαν πάνω μου
και το δέος που μου ενέπνευσαν τα
ελληνικά γράμματα. Οι χαρακτήρες,
θέλω να πω, της ελληνικής γραφής.*

Φράσεις από αυτοβιογραφικό κείμενο
του Bertrand Bouvier, ενός εξαιρετου
ελληνιστή με βαθιά γνώση της ελληνικής
γλώσσας σε όλες τις μορφές της (αρχαία,
βυζαντινή και σύγχρονη). Ενός λαμπρού
φιλόλογου, παπυρολόγου, παλαιογράφου
και νεοελληνιστή.

Έντιμε Κύριε Υπουργέ,
Έντιμε Κύριε Πρόεδρε του Συμβουλίου του Πανεπιστημίου,
Κύριε Αντιπρότανη των Ακαδημαϊκών Υποθέσεων,
Κύριε Πρόξενε,
Αγαπητοί συνάδελφοι και αγαπητοί φοιτητές,
Κυρίες και Κύριοι,

Έχω αναλάβει την ευθύνη να σας παρουσιάσω τον τιμώμενο απόψε εκλεκτό συνάδελφο και φίλο Bertrand Bouvier. Η τιμή ανήκει βέβαια περισσότερο στη Φιλοσοφική Σχολή που έχει το προνόμιο να υποδέχεται απόψε στα μέλη της ακαδημαϊκής της οικογένειας έναν εκ των μεγάλων Ευρωπαίων φιλελλήνων νεοελληνιστών, του οποίου ο πνευματικός και επιστημονικός βίος συνδέθηκε στενά με τα ελληνικά γράμματα από την αρχαιότητα έως σήμερα και ειδικότερα με τον ελληνικό πολιτισμό. Ενός επιστήμονα με πολιτική αίσθηση και ιστορική συνείδηση, ο οποίος στάθηκε με αθόρυβες αλλά ουσιαστικές ενέργειες, δίπλα στον ελληνισμό κάθε φορά που αυτός δοκιμαζόταν.

Χαρακτηριστική είναι, για παράδειγμα, η συμπαράστασή του στο δράμα της Κύπρου μετά το 1974, όταν πρωτοστάτησε για τη διοργάνωση, το 1975, του διεπιστημονικού σεμιναρίου για την ιστορία της αρχαίας Κύπρου στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης. Όπως σημειώνει ο σημερινός Διευθυντής του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών στην Ελλάδα, ο

Κύπριος καθηγητής Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «αυτή η συνεισφορά του Bouvier, του οποίου τα αισθήματα καταγράφονται στο εισαγωγικό δοκίμιο των πρακτικών του σεμιναρίου, έμεινε εν πολλοίς άγνωστη στην Κύπρο, εξ αιτίας ιδίως της σεμνότητας και της ανιδιοτέλειάς του.» (Κιτρομηλίδης, *Βουκόλεια*, 245).

Κωδικοποιώντας τώρα, καθώς είθισται, κάποια από τα βιογραφικά στοιχεία του τιμωμένου, θυμίζω ότι μολονότι αμετανόητος Γενεβέζος, ο Bertrand Bouvier γεννήθηκε συγκυριακά στη Ζυρίχη το 1929 (υπηρετούσε τότε για ένα διάστημα εκεί ο πατέρας του). Το 1952 έλαβε το πτυχίο της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Γενεύης και το 1974 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ του ίδιου πανεπιστημίου. Αντικείμενο της διατριβής του το ελληνικό δημοτικό τραγούδι, ειδικότερα «*Το μοιρολόι της Παναγιάς*». *Ελληνικά τραγούδια και ποιήματα για τα πάθη του Χριστού, 1. Το δημοτικό τραγούδι της Μεγάλης Παρασκευής*. Στην έκδοση της διατριβής το 1976 στη Ρώμη, στην εκδοτική σειρά *Bibliotheca Helvetica Romana*, περιλαμβάνεται και μια μουσική μελέτη του συγκεκριμένου μοιρολογιού από τον Samuel Baud-Bovy.

Έχοντας, εντωμεταξύ, υπηρετήσει ως καθηγητής αρχαίων ελληνικών στο φημισμένο Κολλέγιο της Γενεύης επί μια εικοσαετία (1956-1975) και παράλληλα δουλεύοντας ως βοηθός των αρχαίων ελληνικών και λατινικών (1957-1976)

στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Γενεύης, εξελέγη το 1976 Έκτακτος Καθηγητής της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στην ίδια Σχολή και από το 1979 έως το 1995 (οπότε συνταξιοδοτήθηκε) υπηρέτησε ως τακτικός καθηγητής στην ίδια έδρα.

Από το 1952 έως το 1956 εργάστηκε εντατικά ως ερευνητής στην Αθήνα, ανιχνεύοντας και συγκεντρώνοντας υλικό για τη διατριβή του στα Αρχεία της Ακαδημίας Αθηνών, και ειδικότερα στο Λαογραφικό Αρχείο, όπου ο τότε Διευθυντής του, Καθηγητής Γεώργιος Μέγας, τον «καθοδήγησε πατρικά στους απέραντους φακέλους των δημοτικών τραγουδιών όπου πολλές φορές διέκρινες ακόμη το χέρι του Νικολάου Πολίτη, του πατέρα της ελληνικής λαογραφίας», καθώς σημειώνει ο Bouvier, ο οποίος, αναγνωρίζει ως δασκάλους του τον ελληνιστή Victor Martin για τα αρχαία ελληνικά και την παπυρολογία, τον νεοελληνιστή και μουσικολόγο Samuel Baud-Bonny για τα νέα ελληνικά και το δημοτικό τραγούδι και τον ιστορικό και φιλόλογο Μανούσο Μανούσακα (Διευθυντή τότε του Μεσαιωνικού Αρχείου της Ακαδημίας) για τη νεότερη ιστορία, την παλαιογραφία και την κωδικολογία.

Στην Αθήνα, ο Bouvier είχε την εξαιρετική τύχη να είναι ένας από τους συνδαιτυμόνες στο φημισμένο εντευκτήριο του ζεύγους Οκτάβιου και Μέλπως Μερλιέ, εκείνη την πραγματική αναβίωση της έννοιας του συμποσίου, «τα γεύ-

ματα-σεμινάρια» όπως τα χαρακτήρισε ο Mario Vitti, στα οποία ο νεαρός ελληνιστής και η σύζυγός του γνώρισαν όλο το σημαντικό κόσμο των Αθηναίων λογίων και συμμετείχαν σε μακρές συζητήσεις γύρω από θέματα των γραμμάτων και των τεχνών, αλλά και της ιστορικής επιστήμης, του δικαίου και της πολιτικής.

Στο διάστημα της παραμονής του στην Ελλάδα ταξίδεψε σε πολλά μέρη, τα περισσότερα τα περπάτησε, από το Άγιο Όρος έως την Αρχαία Ολυμπία και την Κρήτη και ήρθε σε μια ουσιαστική επαφή με τον πολιτισμό της σύγχρονης Ελλάδας. Θα σταθώ λίγο στο θέμα των περιηγήσεών του στην Ελλάδα γιατί ο Bouvier υπήρξε, πριν απ' όλα, ένας αφοσιωμένος (γυμνασμένος, αλλά και ριψοκίνδυνος) πεζοπόρος. Ανήκει σε εκείνη την πάστα μελετητών που θεωρούν απαραίτητο συμπλήρωμα της μελέτης στα αρχεία και στο σπουδαστήριο να πατήσουν τα ίδια τα χώματα του μύθου και της ιστορίας, συχνά ακολουθώντας τις συνήθειες παλιών πεζοπόρων ερευνητών. Παραθέτω δυο μικρά αποσπάσματα από το ίδιο αυτοβιογραφικό κείμενο του Bertrand Bouvier:

Αισθανόμουν χρέος πατριωτικό – γράφει ο Bouvier – να σκαρφαλώσω στον Όλυμπο. Ο Fred Boissonnas (διάσημος φωτογράφος) και ο Daniel Baud-Bovy (πατέρας του Samuel) ήταν οι πρώτοι που με τη συνοδεία του κληρικού Χρήστου Κάκαλου από το Λιτόχωρο είχαν φτάσει στον

Μύτικα τον Αύγουστο του 1913, μόλις είχε απελευθερωθεί η περιοχή κατά τους Βαλκανικούς πολέμους.

Και αμέσως πιο κάτω:

Θα μου επιτρέψετε να προσθέσω κι ένα τελευταίο: την πεζοπορία μου από τον Κορινθιακό στην Ολυμπία, κατά το παράδειγμα Βαυαρού αρχαιολόγου.

Αυτή η ιδέα, ότι μιμείσαι (με την καλή έννοια) ένα παλαιότερο άθλο που τείνει να μυθοποιηθεί, ωσάν να παίρνεις τη σκυτάλη από έναν ερευνητή που δεν υπάρχει πια και συνεχίζεις στα χνάρια του τον καλό δρόμο της αναζήτησης, είναι μια συγκινητική λεπτομέρεια. Δείχνει τον τρόπο σκέψης του Βουβιέρ ο οποίος έχει την αίσθηση της ζωντανής παράδοσης σε όλα τα επίπεδα. Δείχνει επίσης κάτι πιο σημαντικό. Ότι δεν είχε ποτέ τη ματαιοδοξία της επαφής με κάτι το εντελώς ανέπαφο, αλλά τη συνείδηση ότι περπατούσε επάνω σε περπατημένους δρόμους, έχοντας ως πρωτότυπη εμπειρία τον ήχο των δικών του βημάτων μες στο δικό του χρόνο, δηλαδή την οπτική της δικής του εποχής.

Αυτή η αντίληψη είναι που τον οδήγησε, πιστεύω, πολλά χρόνια αργότερα να κατασταλάξει στο σκεπτικό ότι «απαραίτητο συμπλήρωμα της εργασίας στο φροντιστήριο είναι η επιτόπια έρευνα και η συνάντηση με τους φορείς του πολιτισμού που μελετάμε». Με αυτή τη θεωρητική αρματωσιά ο Βουβιέρ οργάνωσε, ως καθηγητής νεοελληνικών, τα

αποκαλούμενα από τον ίδιο «ταξίδια σπουδών» με τους φοιτητές τού Νεοελληνικού Τμήματος του Πανεπιστημίου της Γενεύης, ταξίδια τα οποία προετοιμάζονταν κατάλληλα και από τα οποία προέκυψαν φοιτητικές εργασίες, διαλέξεις και δημοσιεύματα. Γιατί τα ταξίδια αυτά είχαν επιλεγεί από τον Βουβιέρ όχι τυχαία, αλλά μ' ένα σκεπτικό. Να είναι τόποι με αυξημένο ιστορικό, αρχαιολογικό, λογοτεχνικό και γλωσσικό ενδιαφέρον, όπως η Κάτω Ιταλία το 1978, η Κύπρος το 1981, η Χίος, τα Ψαρά και η Πάτμος (το 1984), η περιοχή κατά μήκος της Εγνατίας Οδού (από την Αδριατική έως το Βόσπορο) το 1988 και η Ήπειρος το 1991.

Περνώντας τώρα στο επιστημονικό έργο, θα προσπαθήσω να σας δώσω μιαν αδρή εικόνα στη βάση κάποιων θεματικών διακρίσεων:

α) Την πρώτη ενότητα αποτελούν οι παπυρολογικές εκδόσεις

Εδώ αξιοποιείται κυρίως το Αρχείο παπύρων της Γενεύης, όπου σε συνεργασία με τον Claude Wehrli εκδίδει αποσπάσματα υμνογραφίας, επιστολές, προσκλήσεις και άλλα μνημόνια, όπως για παράδειγμα μια πρόσκληση στην εορτή των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού, ένα συμβόλαιο αγοράς κρασιού, μιαν επιστολή ενός κληρικού, μιαν επιστολή για το δικαίωμα εκμίσθωσης, κ.ά. Τα περισσότερα από αυτά τα κείμενα δημοσιεύονται σε έγκριτα περιοδικά για την επιστήμη της παπυρολογίας, όπως το *Studia papyrologica* (Βατικανό, 1983), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* (Βόννη, 1983), το *Χρονικό της Αιγύπτου* (Βρυξέλλες, 1975),

το *Aegyptus, Rivista italiana di egittologia e papirologia* (1988).

β) Τη δεύτερη ενότητα αποτελούν οι κωδικογραφικές εκδόσεις

Εδώ περιλαμβάνονται κριτικές εκδόσεις ανέκδοτων εγγράφων από κώδικες του Σινά, από μονές του Αγίου Όρους και από αλλού. Όντας μέλος της επιστημονικής ομάδας που μ' επικεφαλής το διακεκριμένο καθηγητή του Πανεπιστημίου του Harvard François Boveh, ασχολείται με τη μελέτη της απόκρυφης χριστιανικής λογοτεχνίας, ο Bouvier έχει μια πλούσια δράση που αφορά στην ανακάλυψη, τη μελέτη και την έκδοση άγνωστων εξωκανονικών κειμένων: για τον πρωτομάρτυρα Στέφανο, τις επανειλημμένες δημοσιεύσεις των *Πράξεων [του Αποστόλου] Φιλίππου* (1989, 1996, 1997, 1999), ένα βυζαντινό χειρόγραφο του 14ου αιώνα, το *Genevensis graecus 23*, ένα ανέκδοτο ελληνικό απόσπασμα που σώθηκε σε σιναϊτικό κώδικα με τίτλο *Προσευχή και Αποκάλυψη του [Αποστόλου] Παύλου*, και αρκετά άλλα.

γ) Την τρίτη ενότητα του δημοσιευμένου επιστημονικού έργου Bouvier αποτελούν οι φιλολογικές μελέτες για το βίο και την επιστημονική δράση κορυφαίων μελετητών, λ.χ.:

- i. για τον Ελβετό φιλόλογο Elie-Ami Betant
- ii. για τον νομικό και νεοελληνιστή Charles Schaub
- iii. για τον νεοελληνιστή και μουσικολόγο Samuel Baud-Bovy.

δ) Την τέταρτη ενότητα αποτελούν οι μελέτες για τη Νεότερη ελληνική λογοτεχνία:

- i. Εδώ ο πρώτος κύκλος ορίζεται από τις μελέτες για τον Ανδρέα Κάλβο, ο οποίος ως γνωστό, ύστερα από την απέλασή του από την Ιταλία όπου έδρασε ως καρμπονάρος κατά των Αυστριακών, έζησε για τρία χρόνια στη Γενεύη (από τον Μάιο του 1821 έως το Δεκέμβριο του 1824).

Γράφει ο Bouvier στη γνωστή μελέτη του *Calvos in Geneva*, δημοσιευμένη στο *Modern Greek Writers* των Edmund Keeley και Peter Bien (Princeton University Press, 1972) και ελληνικά στο *Βήμα* των Αθηνών στις τρεις Σεπτεμβρίου 1972:

Ο Κάλβος δεν ήρθε στη Γενεύη τόσο ως Έλληνας, σαν τέκνο δηλαδή μιας φυλής που μόλις είχε αρχίσει τον αγώνα της εναντίον του από αιώνων δυνάστη της, αλλά μάλλον σαν Ιταλός εξόριστος, μέλος δηλαδή μιας οργανώσεως που ετοίμαζε την εξέγερση της χερσονήσου εναντίον του αυστριακού κατακτητή της. Ο Κάλβος ήξερε ότι στη Γενεύη, όπως και στο Λονδίνο, θα έβρισκε Ιταλούς πατριώτες που τους εμπύχωνε το ίδιο ιδανικό και που θα τον βοηθούσαν να ζήσει. Εξαιτίας της γεωγραφικής θέσεώς της, στα σύνορα του βασιλείου της Σαρδηνίας, η Γενεύη είχε γίνει στην πραγματικότητα το σημείο συγκεντρώσεως των Καρ-

μπονάρων, που συσπειρώνονται γύρω στον περίφημο Μπουοναρότι. Αυτός είναι ο κυριότερος λόγος που έφερε τον εξόριστο Κάλβο σε τούτη την πόλη.

Στο κείμενο αυτό ο Bertrand Bouvier εκτός από την ανάλυση των λόγων που οδήγησαν τον Κάλβο στη Γενεύη (μια πολύ ενδιαφέρουσα ανάλυση καθώς μας δείχνει πώς ένα Έλληνας εθνικός ποιητής μπορεί να είναι συγχρόνως ένας Ιταλός πατριώτης), πέρα λοιπόν από την ανάλυση αυτή, ο Bouvier εξηγεί και την άποψή του γιατί ο Κάλβος είναι, μαζί με τον Σολωμό, οι δημιουργοί της νέας ελληνικής λογοτεχνίας.

Εκτός πάντως από αυτή την ιστορική και φιλολογική μελέτη και τη σημαντική ανακοίνωση ενός Άγνωστου *αυτόγραφου του Κάλβου* (σε έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, Βενετία 1974), στον Bouvier χρωστούμε και τη σημαντική συμβολή στις καλβικές σπουδές με την αναστατική ανατύπωση της ιστορικής έκδοσης της *Λύρας του Κάλβου* που είχε εκδοθεί στη Γενεύη το 1824 (με υστερόγραφο στα ελληνικά και τα γαλλικά).

-
- ii. Ένας δεύτερος κύκλος στην ενότητα αυτή (της συμβολής του Bouvier στη νεοελληνική λογοτεχνία), αποτελούν οι μεταφράσεις στα γαλλικά νεοελληνικών έργων, όπως, για παράδειγμα, η δίγλωσση Ανθολογία (ελληνι-

κά, γαλλικά) σύγχρονων ποιητών της Θεσσαλονίκης, σε συνεργασία με τον Γιάννη Κωνσταντινίδη, η μετάφραση του πεζογραφικού έργου του Θανάση Βαλτινού *Μπλε βαθύ, σχεδόν μαύρο*.

ε) Η τέταρτη και σημαντικότερη περιοχή των επιστημονικών δημοσιεύσεων του Bouvier είναι αυτή του Ελληνικού δημοτικού τραγουδιού

Εκτός από τη διδακτορική του διατριβή για το *Μοιρολόι της Παναγιάς* που ήδη αναφέραμε (έκδοση του 1976), έχουμε αρκετές άλλες δημοσιεύσεις όπως είναι η συμβολή του ίδιου και του δασκάλου του Samuel Baud-Bovy, οι οποίοι γράφουν, τον πρόλογο (ο Baud-Bovy), και τα πολύ σημαντικά επιλεγόμενα ο Bouvier (στα γαλλικά και στα ελληνικά) στο θεμελιακό έργο της Δέσποινας Μαζαράκη *Μουσική ερμηνεία των δημοτικών τραγουδιών της μονής των Ιβήρων* (Αθήνα, 1967).

Από αυτήν την ενότητα, θα πρέπει ακόμη να αναφερθεί η μεθοδολογική συμβολή του Bouvier με τη μελέτη *Δημοτικά τραγούδια και ποιήματα από παλιά χειρόγραφα. Σκέψεις για μια συγκεντρωτική επανέκδοση*, στα Πρακτικά του Συμποσίου *Neograeca Medii Aevi*, (Κολωνία 1986)· η μεταθανάτια έκδοση, σε συνεργασία με τη Φοίβη Καραμέρου και τον Γρηγόρη Φ. Στάθη, του σπουδαίου έργου της Δέσποινας Μαζαράκη, *Μουσική ερμηνεία δημοτικών τραγουδιών από αγιορείτικα χειρόγραφα*, το οποίο στη δεύτερη αναθεω-

ρημένη και βελτιωμένη έκδοση (Αθήνα 1992) περιέχει κι ένα σημαντικό πρόλογο του Samuel Baud-Bovy.

Σημαντικές στιχουργικές παρατηρήσεις προσφέρει ο Bouvier με τη μελέτη *Παρατηρήσεις στα στροφικά σχήματα των παλαιότερων γνωστών ελληνικών τραγουδιών*, το οποίο δημοσιεύεται στα Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου *Neograeca Medii Aevi*, έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών (Βενετία 1993).

στ) Τέλος, αναφέρω χωριστά τα κυπρολογικά δημοσιεύματά του

(τα οποία εκτείνονται από τα μεσαιωνικά δημοτικά τραγούδια και την αναγεννησιακή έντεχνη κυπριακή μουσική, έως τους σύγχρονους ποιητάρηδες):

- Το 1969 την απόδοση στα γαλλικά του έργου του Αθανασίου Παπαγεωργίου, *Εικόνες της Κύπρου*, με πρόλογο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου (εκδόσεις Nagel), Παρίσι-Γενεύη-Μόναχο).
- Το 1982, τις *Παρατηρήσεις στο τραγούδι της Αροδαφνούσας*, σε ανακοίνωσή του στο Β' Κυπρολογικό Συνέδριο, εδώ στη Λευκωσία (θα αναφερθώ στην ανακοίνωση αυτή πιο λεπτομερειακά παρακάτω).
- Το 1985 το μελέτημα *Κύπριοι ποιητάρηδες: μια μέρα με τους λαϊκούς ποιητές από τα Κοκκινόχωρια* (σε συνερ-

γασία με την Αναστασία-Δανάη Λαζαρίδου), στον τόμο *Συμβολή της Κύπρου στο νεοελληνικό πολιτισμό*, Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου των Νεοελληνιστών των Γαλλόφωνων Πανεπιστημίων, που έγινε στο Μονπελιέ.

- Το 1994 τη μελέτη *Franco-graeco-italica. Σημειώσεις πάνω στα κοσμικά τραγούδια του κυπριακού κώδικα του Τορίνο* (B. N. J. II.9), στα Πρακτικά του Δ' Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών που έγινε στο Βιτέρμπο της Ιταλίας τον Μάιο του 1993.
- Το 2007 τη μελέτη *Musical Life at the Lusignan Court in the 14th and Early 15th Century. The Turin J.II.9 Manuscript*, στον τόμο *From Aphrodite to Melusine. Reflections on the Archaeology and the History of Cyprus*.
- Τέλος, αναφέρω και την πιο πρόσφατη κυπρολογική συμβολή του Bouvier, την ανακοίνωσή του στο φετινό Δ' Διεθνές Κυπρολογικό Συνέδριο, που έγινε στη Λευκωσία τον περασμένο Απρίλιο και Μάιο και είχε τίτλο “*Την Τζύπρον να μου τάξουσιν...*”. Ο Κύπριος λαϊκός ποιητής και ο Μολιέρος, όπου ανιχνεύεται μια ενδιαφέρουσα διασταύρωση της κυπριακής λαϊκής μούσας μ' ένα γνωστό γαλλικό τραγούδι που αποδίδεται στον Μολιέρο.

Δεν έχουμε τη δυνατότητα να αναφερθούμε και σε άλλες μελέτες του τιμωμένου, μερικές από τις οποίες επιβεβαιώνουν από άλλη σκοπιά το εύρος των γνώσεων και της καλλιέργειάς του, όπως η πρώτη (αν είμαι σωστός) παρουσία του με ένα μεστό επεξηγηματικό μνημόνιο στη μαγνητοφωνημένη παρουσίαση μιας κύριας σκηνης της *Ειρήνης* του Αριστοφάνη στα αρχαία ελληνικά, με την ευκαιρία των τετρακοσίων χρόνων του Κολλεγίου της Γενεύης, η οποία κυκλοφόρησε και σε δίσκο των 45 στροφών· ή τη γαλλική απόδοση της κωμωδίας του Μενάνδρου *Κνήμων ο Μισάνθρωπος* για την πρώτη μοντέρνα παράστασή της στη Γενεύη το 1960· ούτε τους καταλόγους που συνέταξε για πολύ σημαντικές αρχαιολογικές και εικαστικές εκθέσεις ή και καλαισθητά λευκώματα· ή τις συνεργατικές συμβολές του όπως η σπουδαία μονογραφία που συνέταξε με τον άλλοτε δάσκαλό του στο Μεσαιωνικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών, Μανούσο Μανούσακα, για την *Εκδοτική δραστηριότητα των Ελλήνων κατά την Αναγέννηση. Από την Ιταλία στη Γενεύη, 15ος-16ος αιώνας* (έκδοση του Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα 1988).

Αυτό που πράγματι μένει να προσθέσουμε είναι ότι όλες οι δημοσιεύσεις του Bouvier είναι αυστηρά επιστημονικές, πρωτότυπες και υψηλής ποιοτικής στάθμης. Τη γραφή του τη χαρακτηρίζει η ακρίβεια και η συνέπεια, αλλά και το έξυπνο και λεπτό χιούμορ. Όταν λέμε «Σχολή της Γενεύης» στον χώρο των νεοελληνικών σπουδών εννοούμε τη σημα-

ντική ώθηση που έδωσαν οι δύο κορυφαιοί Ελβετοί επιστήμονες (ο Samuel Baud-Bovy και ο μαθητής του Bertrand Bouvier) στον χώρο της μελέτης της ελληνικής δημοτικής ποίησης με την πρωτοποριακή για την εποχή αναγνώριση της σημασίας αφενός της επιτόπιας έρευνας, και αφετέρου της μουσικής και της μουσικολογικής γνώσης σε αυτή τη διερεύνηση.

Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο των επιλογών του Bouvier είναι το γλωσσικό. Όπως όλοι άλλωστε οι νεοελληνιστές της εποχής του, βρέθηκε κι αυτός μπροστά στο μεγάλο πρόβλημα του γλωσσικού διχασμού των Ελλήνων: καθαρεύουσα ή δημοτική. Ιδού πώς περιγράφει ο ίδιος τις επιλογές του μέσα από την καθαφική έννοια των «στοχαστικών προσαρμογών»:

Εγώ ήμουν πεπεισμένος δημοτικιστής και τη Γραμματική του Τριανταφυλλίδη, τον οποίο πρόλαβα να γνωρίσω και προσωπικά, την είχα Αγία Γραφή. Ωστόσο θυμόμουν πως ο μεγάλος δάσκαλος των νεοελληνικών στη Σορβόννη, ο Hubert Pernot, δημοτικιστής και αυτός, μετά τη Grammaire du grec usuel είχε συγγράψει μια εξαιρετή Grammaire du grec savant.

Κι έτσι βάλθηκα να απαιτήσω από τον εαυτό μου και από τους φοιτητές μια λιτή και πειθαρχημένη καθαρεύουσα στα λεγόμενα τεχνικά κείμενα και μια φροντισμένη αυστηρά τριανταφυλλιδική δημοτική στα λογοτεχνικά.

Και μπορώ να πω ότι την καλύτερη ανταπόκριση την εύρισκα στους εκπροσώπους του απόδημου ελληνισμού· η γλώσσα των ελλαδικών γυμνασίων ήταν ένα άνοστο κράμα καθαρεύουσας και δημοτικής.

Κυρίες και Κύριοι,

Ο Bertrand Bouvier ανήκει σε εκείνη την ομάδα Ευρωπαίων ουμανιστών που με γερή κλασική παιδεία στράφηκαν στη μελέτη του νέου ελληνισμού και συνέβαλαν στην κατανόηση και στη διεθνή προβολή των πολιτισμικών και λογοτεχνικών αξιών του. Συγκαταλέγεται ανάμεσα στους κορυφαίους σύγχρονους Ευρωπαίους νεοελληνιστές και είναι ένας ανιδιοτελής και ειλικρινής φίλος της Ελλάδας και της Κύπρου. Επιπλέον, και σύμφωνα με την καίρια εκτίμηση του Πασχάλη Κιτρομηλίδη,

Ο Bouvier ανήκει σ' εκείνους τους διορατικούς κι ευαίσθητους ελληνιστές που αισθάνθηκαν την ισχυρή έλξη της Κύπρου λόγω της διαπίστωσης ότι στη μεγαλόνησο μπορούσαν να βρουν ζωντανές αυθεντικές εκφράσεις της ελληνικής καλλιτεχνικής και γλωσσικής κληρονομιάς, που είχαν ισοπεδωθεί στο υπόλοιπο εύρος του ιστορικού χώρου του ελληνισμού. Έτσι ο Bouvier είναι σήμερα ο συνεχιστής της έξοχης παράδοσης του Dawkins και του Henri Grégoire, που εντόπισαν στην Κύπρο το τελευταίο

καταφύγιο μιας πανάρχαιης παρακαταθήκης, την οποία είχαν αρχικά συνδέσει με τη Μικρά Ασία.

(Κιτρομηλίδης, Βουκόλεια, 245)

Επιτρέψτε μου τώρα να περάσω στην τελευταία ενότητα αυτής της παρουσίασης με κάποιες προσωπικές μαρτυρίες.

Τον Bertrand Bouvier τον γνώρισα πριν από 25 χρόνια, το 1982, όταν ως μεταπτυχιακός φοιτητής συμμετείχα στο Β' Κυπρολογικό Συνέδριο που έγινε εδώ στη Λευκωσία μαζί με τον δάσκαλό μου Γ. Π. Σαββίδη, εκλεκτό φίλο του Samuel Baud-Bovy και του Bertrand Bouvier. Θυμούνται την εξαιρετική εντύπωση που μου έκαναν και οι δύο εκπρόσωποι της «Σχολής της Γενεύης»: ο Samuel Baud-Bovy, ο οποίος με είχε γοητεύσει με εκείνη τη φυσική άνεση και την απάραμιλλη δυνατότητά του να περνά από το φιλολογικό στο μουσικολογικό σχολιασμό, σφυρίζοντας μάλιστα σε κάποια στιγμή το σκοπό του δημοτικού άσματος που σχολίαζε. Ήταν για μένα κάτι πρωτόγνωρο. Νομίζαμε ότι οι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι όφειλαν να είναι πάντα σοβαροί ή, κατά περίπτωση, και σοβαροφανείς, και ξαφνικά ήταν εκεί μπροστά μου ένα ιερό τέρας της νεοελληνικής φιλολογίας, ο οποίος συχνά πυκνά απομακρυνόταν με ανάλαφρα βήματα από το βήμα για να μας σφυρίξει τους ποικίλους σκοπούς των δημοτικών ασμάτων που είχε καταγράψει με έναν τρόπο που έδειχνε τη βαθιά γνώση αλλά και το σεβασμό του προς το συνολικό πολιτισμικό γεγονός που συνιστά ένα

δημοτικό τραγούδι. Μέγιστο μάθημα, το οποίο χαρακτήρηκε βαθιά στη μνήμη και για το οποίο του χρωστώ ισόβια ευγνωμοσύνη.

Η άλλη συγκλονιστική εμπειρία ήταν η ανακοίνωση του Bertrand Bouvier με αντικείμενο το κυπριακό δημοτικό τραγούδι για το άσμα της Αροδαφνούσας. Δεν είχε στα χέρια του ένα ενιαίο γραπτό κείμενο, αλλά ανέπτυξε την ανακοίνωσή του προφορικά από δελτία με σημειώσεις. Με καθαρή και ακριβή διατύπωση ο Bouvier κατέθεσε εκείνη τη μέρα έναν καίριο προβληματισμό, ο οποίος έμελλε να γονιμοποιήσει νεότερους μελετητές (ανάμεσά τους και ο ομιλών) και να αλλάξει όχι μόνο την άποψη για την προέλευση του συγκεκριμένου δημοτικού τραγουδιού, αλλά και γενικότερα την επιστημονική μας αντίληψη για τη μέθοδο με την οποία θα πρέπει να αντιμετωπίζεται η προέλευση των δημοτικών τραγουδιών.

Συγκεκριμένα. Η μέχρι τότε παγιωμένη άποψη για την *Αροδαφνούσα* του κυπριακού δημοτικού τραγουδιού ήταν ότι αυτή συνδέεται με ιστορική ύλη του μεσαιωνικού Χρονικού της Κύπρου του Λεοντίου Μαχαιρά, συγκεκριμένα με την τριγωνική ερωτική σχέση Πέτρου Α΄ Λουζινιανού, Ελεονώρας της Αραγωνίας και Τζουάνας Λ΄ Αλεμάν. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, την οποία πρώτος διατύπωσε ο Κωνσταντίνος Σάθας το 1872, η ιστορικά απροσδιόριστη και χαρακτηριστικά ασαφής μορφή της Αροδαφνούσας

του δημοτικού τραγουδιού, είναι ένα συγκεκριμένο ιστορικό πρόσωπο. Η Τζουάνα Λ' Αλεμάν, μία από τις γνωστές ερωμένες του Πέτρου Α', την οποία βασάνισε με ιδιαίτερη αγριότητα η σύζυγός του Ελεωνόρα της Αραγωνίας. Η άποψη αυτή του Σάθα, μολονότι δεν συνδυάστηκε με κανενός τύπου ενδοκειμενική ή εξωκειμενική τεκμηρίωση, υιοθετήθηκε από τη μεταγενέστερη βιβλιογραφία και αποτέλεσε έκτοτε κοινό τόπο της. Η πολύτροπη και αιγιματική μορφή της Αροδαφνούσας του κυπριακού δημοτικού τραγουδιού, δεν φαίνεται να προβλημάτισε τους παλαιότερους μελετητές ως προς το θέμα του γεωγραφικού και ιστορικού εντοπισμού της και ως προς την ιδεολογική ερμηνεία του μύθου της.

Έναν αιώνα μετά την πρώτη δημοσίευση του δημοτικού άσματος από τον Αθανάσιο Σακελλάριο (1868), ο Bertrand Bouvier αμφισβήτησε την άποψη του Σάθα και υποστήριξε πειστικά ότι το άσμα της *Αροδαφνούσας* προέρχεται από μια παλαιότερη πολιτισμική κοιτίδα, πιθανότατα συνδέεται με τον κύκλο των ακριτικών δημοτικών τραγουδιών. Πράγματι, οι ουσιαστικές αποκλίσεις, σε επίπεδο μύθου, από την ιστορία της Τζουάνας Λ' Αλεμάν, όπως αυτή παραδίδεται στο *Χρονικό* του Μαχειρά, ενισχύουν την άποψη που θέλει την αποσύνδεση της αιγιματικής μορφής της *Αροδαφνούσας* από το συγκεκριμένο ιστορικό πρόσωπο.

Ενώ, από την άλλη, είναι προφανές ότι δύσκολα θα μπορούσε να αποδώσει κανείς στη «ζιτίλ αρχόντισσα», δηλαδή στην αριστοκρατικής καταγωγής Τζουάννα Λ' Αλεμάν, «χήρα του κυρού της Χούλου Ιωάννη Μουντολίφ», τις συμβολικές διαστάσεις που πήρε στη συλλογική συνείδηση η μορφή της *Αροδαφνούσας*, η οποία έφτασε στο σημείο να θεωρείται ως εθνικό άσμα, ανάλογο προς εκείνο του *Ερωτόκριτου*.

Η δεύτερη προσωπική μαρτυρία στην οποία θα ήθελα να αναφερθώ προέρχεται από τις δύο επισκέψεις μου στη Γενεύη, το Μάιο του 2000 η πρώτη και τον Νοέμβριο του 2006 η δεύτερη. Και οι δύο μετατράπηκαν χάρη στον Bouvier σε πολύ σημαντικές και γόνιμες εμπειρίες.

Κατά την πρώτη εμπειρία είχα την ανεπανάληπτη τύχη να ξεναγηθώ στην ιστορική πόλη της Γενεύης από τον Bouvier και να θαυμάσω την ικανότητά του να σε περιφέρει μέσα στο σύγχρονο σκηνικό αλλά και στην ιστορία της πόλης ωσάν όλα τα ιστορικά συμβάντα να συνυπήρχαν στο παρόν της πόλης. Τότε, σε εκείνη την περιήγηση, κατάλαβα γιατί ο Bouvier είναι προικισμένος με αυτή τη μοναδική ικανότητα να οσμίζεται τις αυθεντικές αξίες ενός τόπου κι ενός λαού και να πλησιάζει με γνώση και συγκίνηση τα γεγονότα και τους ζωντανούς φορείς της παράδοσης.

Η δεύτερη εμπειρία αφορούσε στο Συνέδριο το οργανωμένο πριν από δύο χρόνια από το Τμήμα Νεοελληνικών

Σπουδών της Γενεύης στη μνήμη του δασκάλου του Samuel Baud-Bovy. Εκεί και πάλι μας έδωσε μαθήματα σε πολύ κρίσιμα θέματα για την έννοια της αληθινής πνευματικής ζωής. Τι είναι να τιμάς επί της ουσίας τη μνήμη του δασκάλου σου, τι σημαίνει στην πράξη η έννοια της κληροδοσίας αξιών, τι θα πει φιλοξενία με την αρχαία έννοια του όρου, όπου η ποιότητα των υλικών και πνευματικών αγαθών αγγίζει μιαν οροφή που σπάνια ξεπερνιέται.

Σε αυτήν τη δεύτερη επίσκεψή μου στη Γενεύη εννόησα επίσης τι εσήμαινε για τη βιοτική και πνευματική περιπέτεια του Bouvier η σύντροφος της ζωής του και βαφτιστικιά του δασκάλου του Baud-Bovy, με την οποία συνδέθηκε κατά την ιστορική ερευνητική αποστολή στην Κρήτη το 1953-54. Καλωσορίζω την ιστορικό, φιλόλογο και αγαπητή φίλη κυρία Michèle Bouvier-Bron, στην οποία χρωστούμε σημαντικές ιστορικές μελέτες για τον Κάλβο, τον Καποδίστρια και τον Φιλελληνισμό στη Γενεύη, καθώς και την πρόσφατη ανακάλυψη μιας εξαιρετικά σημαντικής επιστολής του Καποδίστρια προς τον αρχηγό των «Αναμορφωτών» La Harpe, γραμμένη στις 8 Νοεμβρίου του 1824, και η οποία φωτίζει μιαν επίσκεψη του Κάλβου στη Λοζάνη όπου και βρισκόταν η κεντρική οργάνωση των «Αναμορφωτών». Την ευχαριστώ εκ μέρους όλων που βρίσκεται ανάμεσά μας.

Αγαπητέ μας δάσκαλε και φίλε Bertrand Bouvier, καλώς ήρθες στην Κύπρο, καλώς ήρθες στο Πανεπιστήμιο της

Κύπρου. Εσένα που αγάπησες την Κύπρο και μελέτησες σε βάθος το ελληνικό δημοτικό τραγούδι, γνώρισες από κοντά λαϊκούς ποιητές του τόπου μας και κατέγραψες με αγάπη τσιαττιστά και άλλα λαϊκά άσματα, αρμόζει να σε καλωσορίσουμε μ' ένα γιορτινό δίστιχο στην κυπριώτικη λαλιά που συνηθίζουμε να το λέμε τις Σήκωσες:

*Σίλια καλώς εβρέθημεν τζιαι πάλε να βρεθούμεν
τζιαι περισσότερες χαρές να καταξιωθούμεν.*

(Πελοποννησιακό, 53)

Η ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΗ ΤΟΥ BERTRAND BOUVIER

Κύριε Αντιπρύτανη,
Κύριε Κοσμήτορα,
Αγαπητοί συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι,

Πρώτα απ' όλα θέλω να εκφράσω τη συγκίνησή μου και τις ευχαριστίες για τη μεγάλη τιμή που μου κάνει σήμερα το Πανεπιστήμιο Κύπρου. Ξέρω ότι τον ζηλευτό τίτλο του επιτίμου διδάκτορα τον χρωστάω βασικά στον αγαπητό συνάδελφο και φίλο Μ. Π., ο οποίος τόσο επαινετικά μίλησε για μένα, που είχα την εντύπωση πως μιλά για άλλο πρόσωπο και όχι για την ταπεινότητά μου.

«Παλιές αναμνήσεις από την Κύπρο και προοπτικές» επιγράφω τη σύντομη αντιφώνηση που μου ζήτησαν οι οργανωτές της αποψινής τελετής. Θ' αναπολήσω μερικές εντυπώσεις από τα πρώτα μου

ταξίδια στην Κύπρο, ιδίως από 'κείνο που η γυναίκα μου και εγώ, νιόπαντροι, κάναμε τα Χριστούγεννα του 1953, εδώ και πενήντα πέντε χρόνια. Σημειώνω ευθύς εξ αρχής ότι η ανακάλυψη ενός χώρου ελληνικού, τόσο μακριά από την κυρίως Ελλάδα, όπου μιλιέται η γλώσσα τόσο λαγαρά και με τόσα αρχαϊκά στοιχεία που θυμίζουν μεσαιώνα και αρχαιότητα, ενός χώρου που ύστερα από τόσες ξένες κυριαρχίες έμεινε πιστός στην ορθόδοξη λατρεία και παράδοση, μας συγκίνησε βαθιά. Σημειώνω επίσης ότι την ίδια ακριβώς εποχή ο Σεφέρης ανακάλυψε την Κύπρο, γνώρισε τους ίδιους ανθρώπους και περιηγήθηκε τους ίδιους τόπους χρησιμοποιώντας τον ίδιο ταξιδιωτικό οδηγό, το βιβλίο του Rupert Gunnis, *Historic Cyprus*. Η μόνη διαφορά είναι ότι εγώ δεν έγραψα τα ποιήματα που συγκροτούν τη συλλογή «Κύπρον, οὐ μ' ἐθέσπισεν...» .

Αφήστε με να σας αναφέρω μερικά στιγμιότυπα. Στον Πειραιά μπήκαμε σε καράβι ιταλικό που τραβούσε για τον Λίβανο. Νύχτα φτάσαμε στη Λεμεσό και αγκυροβολήσαμε στ' ανοιχτά· δεν είχε λιμάνι να πλευρίσει το πλοίο και αποβιβαστήκαμε με βάρκες. Είχε κυματάκι και με δυσκολία πιαστήκαμε από τη στενή σκάλα και προχωρήσαμε προς τη στεριά. Θυμάμαι πως η πρώτη φωτεινή επιγραφή που διάβασα ήταν Ottoman Bank· αργότερα μου εξήγησαν ότι πρόκειται για τράπεζα γαλλική.

Την άλλη μέρα ξεκινήσαμε για τα αξιοθέατα. Ρωτάω έναν αστυφύλακα για τον δρόμο του κάστρου και αυτός μου απαντά αγγλικά· ήταν Τουρκοκύπριος και προφανώς είχε εντολή να μη μιλά ελληνικά. Το μεσημέρι μάς πλησιάζει ένας άγνωστος περαστικός, πιάνουμε κουβέντα (ελληνικά) και πολύ ευγενικά μας καλεί για φαγητό σε τούρκικη ταβέρνα, όπου οι μουσουλμάνοι θαμώνες έπιναν σε νεροπότρηρα το κονιάκ της ΚΕΟ. «Και πώς το συνδυάζουν με τις εντολές του Κορανίου;» ρωτάω τον οδηγό μας. Είχε έτοιμη την απάντηση: «Ο προφήτης απαγόρευσε το κρασί, δεν απαγόρευσε το κονιάκ».

Είχα συστατικά σημειώματα κι έπρεπε να κάνω βίζιτες. Έτσι γνώρισα την εκλεκτή κυρία Λανίτη, διευθύντρια του Παρθεναγωγείου Λεμεσού, γνώρισα και τον επιφανή μουσικό Σόλωνα Μιχαηλίδη, διευθυντή του Ωδείου Λεμεσού, συνθέτη, σοφό μελετητή της μουσικής των αρχαίων, και φίλο του δασκάλου μου Samuel Baud-Bovy.

Επόμενος σταθμός ήταν φυσικά η Λευκωσία. Στον σταθμό Σκαρίνου κατεβήκαμε από το λεωφορείο με σκοπό να πάμε στα Λεύκαρα. Εκεί κατά τύχη συναντηθήκαμε με τον περιβόητο λαϊκό ποιητή Χαράλαμπο Άζινο από τη Φιλούσα Πάφου, που μου είχαν συστήσει – ως τον λαμπρότερο εκπρόσωπο των Κυπρίων ποιητάρηδων – οι συντάκτες του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών. Ο Άζινος

πολύ πρόθυμα μας έκλεισε ραντεβού για τη μεθεπόμενη στο Χάνι τ' Αη-Αντωνιού, με την ιδέα να προχωρήσουμε παρέα για το Καρπάσι.

Παραμονή Πρωτοχρονιάς χτυπάω το κουδούνι του ζωγράφου Διαμαντή στην οδό Ονασαγόρου 18Γ. Είχα συστατικό επισκεπτήριο του κοινού μας φίλου Φοίβου Ανωγειανάκη. Το ζεύγος Διαμαντή ήταν μόνοι, οι δύο γιούδες τους απουσίαζαν για σπουδές στην Αγγλία. Κι έτσι μας υποδέχτηκαν σα νά 'μασταν παιδιά τους και τσουγκρίσαμε τα ποτήρια μας για την καλή χρονιά. Χρονιά που θα έβλεπε την αρχή του ένοπλου αγώνα κατά της βρετανικής αποικιοκρατίας.

Ο Διαμαντής μας έδειξε το νεοϊδρυτο Μουσείο λαϊκής τέχνης που είχε πρόσφατα φτιάξει, σε παράρτημα της Αρχιεπισκοπής, με άπειρη αγάπη, γνώση και καλαισθησία. Μας παρουσίασε στον διακεκριμένο πρωτοψάλτη Καλλίνικο, που σαν άξιος ιεροψάλτης έδειχνε σεβασμό για το δημοτικό τραγούδι και έγραψε την *Κυπριακή Λαϊκή Μούσα* με μεταγραφές των μελωδιών στην παρασημαντική και στο πεντάγραμμο. Ο Διαμαντής τέλος μας πήγε εκδρομή στα Λαγουδερά, μαζί με τον αρχιτέκτονα Θωμόπουλο. Όταν βγήκαμε θαμπωμένοι από το ναό της Αρακιώτισσας, άρχισε να χιονίζει. Ο παπάς στο διπλανό χαγιάτι μας κέρασε ζιβανία για να ζεσταθούμε. Ζεσταθήκαμε για καλά κι ο Θωμό-

πουλος, που ήταν αρχάριος στο τιμόνι, edίστασε να οδηγήσει στον γυρισμό. Ως μαθημένος στα χιόνια Ελβετός έκατσα εγώ στο τιμόνι – δεξιά, οδηγώντας αριστερά – και με την ψυχή στο στόμα κατεβήκαμε στη Χώρα από τον σκοτεινό, παγωμένο δρόμο.

Ξέχασα να σας πω ότι αντικειμενικός σκοπός του ταξιδιού ήταν να μελετήσω τα λαϊκά έθιμα της Μεγάλης Εβδομάδας και να συγκεντρώσω κυπριακές παραλλαγές του Θρήνου της Παναγίας εν όψει της διδακτορικής διατριβής μου. Έτσι αποτάθηκα στους έγκριτους λαογράφους Παπαχαράλαμπους και Νέαρχο Κληρίδη που με βοήθησαν αποτελεσματικά. Στο Παγκύπριο Γυμνάσιο γνώρισα και τον γυμνασιάρχη Κωνσταντίνο Σπυριδάκη, που έμελλε να γίνει ο πρώτος υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Δύο λεπτομέρειες ακόμα για τον ποιητάρη Άζινο. Για μέρες μάς κράτησε συντροφιά, και εμείς αχόρταγοι να δούμε τα πάντα, τον πήγαμε σε μέρη όπου δεν είχε πατήσει το πόδι του. Περνώντας από τη Μονή του Αγίου Χρυσοστόμου σκαρφαλώσαμε στο κάστρο του Μπουφαβέντο. Καθ' οδόν ο Άζινος μας έδωσε απτά τεκμήρια της ευστροφίας του ν' αυτοσχεδιάζει σκωπτικά δίστιχα. Στα χωριά που σταματούσαμε καταλάβαμε το γόητρο που είχε στον κόσμο· συχνά τον πλησιάζανε παιδιά να του φιλήσουν το

χέρι. «Είναι φιλιότσος μου», μας εξηγούσε ο φίλος μας. Ο διαβολάνθρωπος είχε φαίνεται βαφτιστικούς σ' ολόκληρο το νησί.

Αυτά για το πρώτο ταξίδι του 1953-54.

Το Πάσχα του 1962 οργάνωσα μορφωτικό ταξίδι στην Κύπρο με τον Ελληνοελβετικό Σύλλογο της Γενεύης. Για το πρόγραμμα συνεννοήθηκα με το μικρό τουριστικό γραφείο Λούη, που από τότε έγινε επιχείρηση παγκόσμιας ολκής. Ο κ. Λούης απόρησε στην αρχή: «Τι θα τους δείξετε σε δεκαπέντε μέρες; Δε θα τους πάτε και στην Αίγυπτο ή στους Αγίους Τόπους;» Μπορώ να πω ότι γέμισαν οι δεκαπέντε μέρες και οργώσαμε το νησί από τον Απόστολο Ανδρέα ως τα λουτρά της Αφροδίτης. Στο Μπελλαπαϊσι μας υποδέχτηκαν – στο σπίτι του Lawrence Durrell όπου είχαν στήσει το γραφείο τους – οι νεαροί αρχιτέκτονες Manuel Baud-Bovy και Αριστέα Τζάνου, απόφοιτοι της Σχολής Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Γενεύης. Με αποστολή της γαλλικής κυβέρνησης ετοιμάζαν το σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης της ανεξάρτητης Κύπρου. Οι φωτογραφίες τους απέκτησαν ιστορική αξία και προβάλλονται σήμερα: – προχθές έγιναν τα εγκαίνια – με έκθεση και θαυμάσιο λεύκωμα από το Πολιτιστικό Ίδρυμα της Τραπεζής Κύπρου.

Ο κ. Λούης είχε επιμείνει να επισκεφθούμε και τον Πρόεδρο Μακάριο. Κι αυτός μας υποδέχτηκε αρχοντικά με την αρχιερατική του στολή στο προεδρικό μέγαρο με τον πελώριο θυρεό του αγγλικού στέμματος: Dieu et mon droit. Με σεβασμό περιμέναμε να μας καλωσορίσει ο Μακαριώτατος, αυτός όμως έμεινε σιωπηλός· ο διπλωμάτης ήθελε πρώτα να μάθει τι καπνό φουμέρνουμε. Τότε είπα εγώ δυο λόγια στα ελληνικά και η ατμόσφαιρα χαλάρωσε.

Το Πάσχα του 1981, τακτικός πια καθηγητής, οργάνωσα εκδρομή με τους φοιτητές του Νεοελληνικού Τμήματος της Φιλοσοφικής Σχολής, με σκοπό να δούμε τα κυριότερα αρχαία και βυζαντινά μνημεία της Κύπρου και να μελετήσουμε το τοπικό ιδίωμα της Πιτσιλιάς και την τέχνη των λαϊκών αυτοσχέδιων ποιητών. Είχα διαβάσει τη λαμπρή διατριβή που υποστήριξε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο ο Κώστας Γιαγκουλλής, και είχα επικοινωνήσει μαζί του για το θέμα αυτό. Ο φίλος Γιαγκουλλής προθυμοποιήθηκε να συγκεντρώσει στο Λιοπέτρι τους καλύτερους ποιητές απ' όλα τα Κοκκινοχώρια κι έτσι περάσαμε μαζί τους μια μέρα ολόκληρη ηχογραφώντας τσιαττίσματα και ερωτικά ποιήματα με οργανικά ιντερμέντια πιδικιαυλιού και βιολιού.

Ώς εδώ οι παλιές, οι ανεξίτηλες αναμνήσεις από τον τόπο σας.

Όσο για τις προοπτικές, πρέπει απλώς να σας δείξουν ότι ο συνταξιούχος νεοελληνιστής της Γενεύης, παρά τα χρόνια που κυλούν, δεν έχασε το πάθος του για τα γράμματα. Έχω δύο εκδοτικά σχέδια και ελπίζω σ' ένα μέλλον όχι μακρινό να τα φέρω εις πέρας.

Το ένα σχέδιο αφορά ανέκδοτο κείμενο του Ιακωβάκη Ρίζου Νερουλού, του λόγιου Φαναριώτη που έκανε στη Γενεύη το 1826, καλεσμένος από την τοπική φιλελληνική επιτροπή, τις πρώτες στον κόσμο δημόσιες παραδόσεις για νεοελληνική λογοτεχνία. Όταν, συνοδεύοντας τον διορισμένο από τη Δ' Εθνική Συνέλευση πρώτο κυβερνήτη της Ελλάδος Ιωάννη Καποδίστρια, έφυγε από την πόλη μας με προορισμό την Αίγινα, ο Ρίζος άφησε στους Γενεβέζους φίλους του, γραμμένη στα γαλλικά, μια εμπεριστατωμένη αναίρεση ενός πρόσφατου τότε βιβλίου με τον προκλητικό τίτλο *La Charte Turque*, Η Τούρκικη Χάρτα, η άγραφη δηλαδή σύμβαση που δένει υποτίθεται τον σουλτάνο με τους υπηκόους του. Με την αγαπητή συνεργάτιδα Δανάη Λαζαρίδου μεταφράσαμε στα ελληνικά το σπουδαίο αυτό κείμενο και το υποβάλαμε για δίγλωσση σχολιασμένη έκδοση στο Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος. Η πρόταση εγκρίθηκε από το ΜΙΕΤ.

Το άλλο σχέδιο αφορά τα πολύ αξιόλογα *Σημειώματα ποιητικής και ηθικής* του Κωνσταντίνου Καβάφη που μας

ανακοίνωσε προ ετών ο μακαρίτης Γιώργος Σαββίδης. Ο γιος του, Μανόλης, συμφώνησε να ξανατυπωθούν τα *Σημειώματα* με αντικριστή τη γαλλική μετάφραση που κάναμε ο Samuel Baud-Bovy κι εγώ. Στο εγχείρημα αυτό με παραστέκει η Μάρθα Βασιλειάδη, βοηθός του Νεοελληνικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Γενεύης, που μόλις δημοσίευσε τη διδακτορική της διατριβή για τον Αλεξανδρινό ποιητή.

Και για να τελειώσω με κάτι κυπριακό, ασχολούμαι από χρόνια μ' ένα χειρόγραφο που φιλοτέχνησαν στην αρχή του ΙΕ' αιώνα οι καλύτεροι μουσικοί και καλλιγράφοι της αυλής των Λουζινιάν, χειρόγραφο που σώζεται σήμερα στην πανεπιστημιακή και εθνική βιβλιοθήκη του Τορίνο της Ιταλίας.

Τον πολύτιμο κώδικα έφερε στη Δύση η πριγκιποπούλα Άννα ντε Λουζινιάν, θυγατέρα του βασιλιά της Κύπρου Πέτρου Β', όταν πήγε να παντρευτεί τον κόμητα της Γενεύης Λουδοβίκο, υιό του δούκα της Σαβοΐας. Το χειρόγραφο περιέχει εκκλησιαστικά και κοσμικά μέλη με τη μουσική σημειογραφία τους πάνω σε λόγια λατινικά και γαλλικά. Εκ πρώτης όψεως δηλαδή δεν μοιάζει να σχετίζεται με τις σπουδές μας. Εντούτοις είμαι πεπεισμένος ότι αποτελεί λαμπρό τεκμήριο για την καλλιτεχνική ατμόσφαιρα που επικρατούσε στα πρώτα χρόνια της Αναγέννησης στην αυλή της Λευκωσίας· μαρτυρεί για αμοιβαίο ενδιαφέρον

Λατίνων και Ρωμιών ψαλτάδων, τραγουδιστών και ποιητών, και για αμοιβαίες επιδράσεις. Με χαρά βλέπω ν' αρχίζουν να συμμερίζονται την άποψη αυτή συνάδελφοι όπως οι φιλόλογοι και ιστορικοί Μιχάλης Πιερής και Πασχάλης Κιτρομηλίδης ή ο μουσικολόγος Μάρκος Δραγούμης.

Τελειώνοντας την αντιφώνηση εκφράζω τις θερμότερές μου ευχές για το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το μέλλον του κυπριακού ελληνισμού, και σας ευχαριστώ, Κυρίες και Κύριοι, για την ευγενική σας υπομονή.

Ο αντιπρόεδρος Ακαδημαϊκών Υποθέσεων, καθηγητής Κώστας Χριστοφίδης, παραδίδει στον Bertrand Bouvier το ψήφισμα αναγόρευσης

Ο Bertrand Bouvier και ο Μιχάλης Πιερής

Ο κύριος Bertrand Bouvier και η κυρία Michèle Bouvier-Bron

*Ο πρόεδρος του Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Κύπρου,
κύριος Χάρης Χαραλάμπους, και ο υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού,
Καθηγητής Αντρέας Δημητρίου*

Ο τιμώμενος και η σύζυγός του μαζί με τους αντιπρυτάνεις Κώστα Χριστοφίδη και Αντώνη Κάκα, και το ακαδημαϊκό προσωπικό της Φιλοσοφικής Σχολής

Πανεπιστήμιο
Κύπρου

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Γραφείο Εκδόσεων
Υπηρεσία Έρευνας και Διεθνών Σχέσεων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Καθηγήτρια Άννα Παναγιώτου

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Theopress Ltd